

שליטה ישראלית בציר פילדלפי היא הכרחית

written by רות פינס פלדמן | 24.07.2024

רקע:

עוד משנות ה-80 של המאה הקודמת משתמשים הפלסטינים בציר פילדלפי כנתיב הברחות בין רצועת עזה למצרים. גם אז ישראל העמידה גדר גבול טכנולוגית כמגן נגד הברחות, ולמרות זאת הוכנסו לעזה דרך מנהרות מתחת לציר סחורות, אמצעי לחימה (אמל"ח) ופעילי טרור. ציר פילדלפי היה נתון תחת שליטה ישראלית עד לביצוע תוכנית ההתנתקות בספטמבר 2005, ואז עבר הציר לשליטה של כוחות משמר הגבול המצריים, תוך תיקון הסכם השלום, ואלה נפרסו לאורך 14 קילומטרים שבין עזה למצרים.

לפי שירות הביטחון הכללי (שב"כ), לאחר ההתנתקות ובעקבות היעדר נוכחות ישראלית ברצועה ומיעוט פעילות סיכול מצידה, שדרג חמאס את יכולותיו בתחום המנהרות. זאת, כאשר פעילו מנצלים את חופש התמרון בשימוש במבנים ובשטחים להרחבת מערך המנהרות, ולא רק בגבול עם מצרים.

בדיונים שנערכו בישראל לפני יציאת הכוחות מעזה, תמך הרמטכ"ל בפינוי ציר פילדלפי, למרות הסיכונים שגורמים אחרים במערכת הביטחון הצביעו עליהם, לרבות התנגדותם המפורשת למהלך של ראש השב"כ דאז אבי דיכטר וראש המל"ל דאז גיורא איילנד. דיכטר הזהיר עוד ב-2004 כי נסיגה עלולה להביא להפיכת הציר לנתיב הברחה ראשי של אמל"ח לארגוני טרור. גם אז עמדה בבסיס השיקולים בעד היציאה ההנחה המוטעית שניתן יהיה להסתמך על אמצעים טכנולוגיים בלבד, כמו גם על סיוע של המצרים, כדי להילחם בהברחות.

החשש מניצול הציר לצורך המשך הברחות התברר כמוצדק זמן קצר לאחר השלמת ההתנתקות: ראש השב"כ יובל דיסקין דיווח כי בין אוגוסט 2005 לאוגוסט 2006, תחת ממשלות שרון ואולמרט, הוברחו כ-19 טונות של חומר נפץ תקני דרך הציר לתוך הרצועה, נוסף על מאות רובים, אלפי כדורים ועוד אמצעי לחימה. לאורך השנים, במבצעים השונים שביצעה ישראל ברצועה הושמדו מאות מנהרות בציר פילדלפי, שדרך הוברחו, על פי שב"כ, אמל"ח איכותי רב מלוב ומסודאן.

דו"ח מבקר המדינה משנת 2007 בנושא ההתמודדות עם הלוחמה התת-קרקעית הפלסטינית מצא כי ישראל נכשלה באופן מתמשך בטיפול באיום. הכישלון נבע עקב "התמודדות לקויה עם האיום בשלושת התחומים שנבדקו תפיסת ההפעלה, המאמץ הטכנולוגי והתמודדות המודיעין עם האיום" כל אחד בפני עצמו, ובאופן כולל. דו"ח נוסף משנת 2017 העלה ליקויים נוספים של מערכת הביטחון בטיפול המתמשך בהברחות דרך הציר.

מנהרות טרור בציר פילדלפי

חלק ממנהרות ההברחה רחבות מספיק למעבר כלי רכב, ואפשרו הכנסת ציוד גדול-ממדים ואמצעי לחימה במספרים גדולים [2] וכך חמאס ניצל אותן לצורך התעצמות מהותית וייחודית, כגון השימוש באמצעים לחפירת נתיבים תת-קרקעיים חדשים. במנהרות עברו לאורך השנים ציוד לחימה, ברזל לבניית מנהרות ובונקרים, סחורות, כספים רבים למימון חמאס ואנשים. על פי דיווחים והודעות שב"כ, במנהרות הוברחו לעזה רקטות ארוכות טווח, טילים נגד טנקים, רקטות קטיושה, טילי כתף נגד מטוסים מתקדמים ואמצעי לחימה מתקדמים כגון רקטות גראד משופרות. בנוסף שימש הציר ליציאת פעילי חמאס לאימונים צבאיים בחו"ל, בעיקר בסוריה ובאיראן. דרך הציר אף דווח כי נכנסו לעזה מומחים איראנים שסייעו במאמץ ההתעצמות של חמאס.

בין היתר ככל הנראה הוברחו במנהרות מכונות כרייה ששימשו את חמאס להעמיק ולהרחיב את רשת המנהרות התת-קרקעיות שחפר בעזה. כמו כן, דרך המנהרות הוברחו [2] כולל בזמן מלחמת "חרבות ברזל" [2] חלקי רקטות ואמצעים לייצור רקטות. ישנן הערכות כי סמוך למתקפת 7 באוקטובר יצאו מאות פעילי חמאס לאימונים באיראן, וניתן להניח שכניסתם ויציאתם לרצועה לא נעשתה דרך המעברים הפתוחים כי אם בנתיבי הברחה שונים, ובעיקר דרך ציר פילדלפי.

עם השגת השליטה המחודשת על ציר פילדלפי במהלך פעילות צה"ל בחודשים האחרונים, צה"ל חשף כי לאורך הציר נמצאו והושמדו תשתיות טרור רבים: משגרים ארוכי טווח, משגרים טעונים, פירים רבים שמובילים למנהרות הברחה ותשתיות תת-קרקע.

נחיצות שליטה ישראלית בציר פילדלפי:

השליטה הישראלית בציר פילדלפי היא אחד ההישגים המערכתיים של ישראל במלחמה בעזה. היא לא רק מנוף לחץ לקידום עסקת שחרור חטופים, אלא אף תנאי הכרחי כדי למנוע מחמאס להשתקם בתום המלחמה לאחר הידלדלות כל מאגרי הנשק והתחמושת שלו [2] התעצמות שאם תתרחש, תבטל את ההישגים האחרים של ישראל במלחמה.

המשך השליטה בציר היא גם יישום של לקח מרכזי מכישלון מאמצי של ישראל בשני העשורים האחרונים למנוע את ההתעצמות הצבאית בעזה. הסתמכות על הסדרים בינלאומיים כתחליף לכך לא הוכיחה את עצמה בעבר, ואין יסוד להנחה שתוכיח את עצמה בעתיד. מעבר לכך, הסכמה להסדרים כאלה נוסכת בחמאס את התקווה כי בשוך הקרבות רצועת עזה תחזור להתנהל במאפייני 6 אוקטובר.

מידת השליטה בציר הזו תכתוב לא רק את משך הזמן שיידרש לאויב כדי לשוב ולאיים על ישראל, אלא גם את סוג האיומים ואת עוצמת הסיכונים שאיתם ישראל תצטרך להתמודד בעתיד. לא נדרש דמיון מפותח כדי להעריך את כיווני ההתפתחות של חמאס בעזה אם לישראל

לא תהיה שליטה אפקטיבית בציר ההברחות העיקרי אליו. חיזבאללה מספק דוגמאות לכך מדי יום.

המנהרות הן גם תעשייה שלמה של הברחות שממנה חמאס גורף רווחים מתושבי עזה, שכן הוא מקבל אחוזים על כל הכנסה של סחורה לרצועה דרך המנהרות (סוג של תשלום מכס לייבוא סחורות שחמאס מטיל על התושבים). גדיעת השליטה שלו על ההברחות תסכל לפיכך את אחד מאמצעי הצמיחה הכלכליים של ארגון הטרור, ותפגע בהתעצמותו העתידית.

כלקח מהמציאות בעזה, ישראל הבהירה כי בכל הסדר מדיני עתידי היא לא תוותר על השליטה במעטפת החיצונית של הגבולות. הדברים נאמרו ביחס להסדרים עם הרשות הפלסטינית, והם בוודאי נכונים גם ללא הסדר ביחס לרצועת עזה. אם ישראל תוותר על כך כעת, יהיה זה צעד בלתי הפיך. היא לא תוכל לשוב ולתפוס את השטח לאחר התחייבויות שתיתן במסגרת הבנות עם מצרים וארה"ב וכחלק מהסכמות בינלאומיות רחבות יותר. כשם שישראל לא הצליחה לפתוח מחדש את הסכם ההבנות עם ארה"ב ב-2006 על הגבול, וארה"ב לא הצליחה לפשר בין ישראל למצרים לפתרון שמוסכם על שתיהן דאז כדי להילחם בהברחות, כך היא לא תוכל לעשות זאת בעתיד.

מדוע על ישראל לשלוט בציר פילדלפי:

1. אין די בטכנולוגיה לאיתור מנהרות, שכן אין לה יכולת מבצעית לסכל את ההברחות עצמן. לפיכך, צריך כוח מבצעי זמני לסיכול. בלי שליטה שלנו בפילדלפי, לא יהיה כוח צבאי ישראלי מוצב במקום, וכך ותיווצר תלות במצרים ² שכפופה לשיקולים נוספים שלה.

2. אין אפשרות להפעיל לחץ מספיק על מצרים אם היא לא תרצה לפעול למניעת הברחות, משתי סיבות: בגלל חשאיות הפעילות ובגלל קשת התירוצים האפשריים מצד מצרים.

3. ההתעצמות ³ תחום שבו מתבשלים ב"שיטת הצפרדע". הפיתוי לוותר בכל שלב על פעולה גדולה, כי ממילא אף אחד לא מרגיש את היקף ההתעצמות ולא רואה אותה, מכיוון שמתרחשת בהדרגתיות.

4. שיקול מדיני ⁴ אם נסכים לתת למצרים את השליטה על הגבול הדרומי, תופעל על ישראל מערכת לחצים בינלאומית לתת לירדנים שליטה בגבול המזרחי.

5. "נגן על עצמנו בכוחות עצמנו" ⁵ יישום לקחים מההתעצמות בעבר.

6. חזרה של כוחות ישראליים לציר פילדלפי תהווה ענישה לחמאס.

המציאות הכואבת של 7 באוקטובר מוכיחה בצורה החדה ביותר כי אין די באמצעי גילוי ופיקוח טכנולוגיים כדי למנוע ולסכל פעילות טרור או הברחות. בנוסף להם נדרשת "רגל מסיימת", כוח אכיפה מבצעי שיודע להגיב בזמן רלוונטי לכל אירוע.

גם לקראת ההתנתקות, עוד בזמן שצה"ל היה נוכח בעזה, מערכת הביטחון הישראלית נשענה על חומת בטון שיצרה חיץ בין רצועת עזה למצרים ועל אמצעים טכנולוגיים למניעת ההברחות. אז הסבירו בצה"ל כי "בשטח הזה, שיהיה חתום וברור, נוכל לפעול נגד המנהרות בשלל אמצעים וללא חשש מאיומי טרור¹ אנו משלבים מספר מערכות מתוחכמות, כולל חיישנים שונים, מערכות שידעו לטפל במנהרות, לחפור לעומק, להכניס חומר נפץ לאדמה. כמו כן נפעיל יחידות הנדסה ייעודיות שיוכשרו לטפל בסוג הזה של האיום² והכול תחת שגרת חיים מוגנת. כל הפעילות נגד מנהרות תתרכז כאן, לא יהיה צורך לשלוח כוחות לרפיח ולסכך אותם".

צה"ל ומערכת הביטחון לא הצליחו למנוע את ההברחות לעזה לפני היציאה מהרצועה, וגם המערכות הטכנולוגיות לא סייעו לה לעשות זאת אחריה. יתרה מכך, בשל היעדר נוכחות כוחות צבאיים ישראלים ברצועת עזה, ישראל הופתעה לא פעם מגודל והיקף המנהרות ברצועה. כך למשל, ישראל נדהמה מהיקף המנהרות ב-2014, ולפי הדיווחים גם הערכותיה של קהילת המודיעין לפני 7 באוקטובר היו בגדר הערכות חסר. לפי הניו-יורק טיימס, ישראל הופתעה מהיקף ואורך המנהרות שגילתה עם כניסתה לעזה לאחר 7 באוקטובר. היעדר השליטה של ישראל בציר פילדלפי וברצועה בכלל מנתקת אותה בממד המודיעיני מעזה, ומחזירה אותנו למציאות שאפשרה את מאורעות 7 באוקטובר.

סיבה נוספת לצורך להיזהר מהסתמכות על טכנולוגיה להתרעה מפני איומים היא שגם האויב חשוף לאמצעים אלה, ועם הזמן הוא לומד מהן הדרכים לעקוף אותן. כך למשל עשו לוחמי הווייטקונג בווייטנאם נגד האמריקנים, שחפרו מנהרות שאפשרו להם לחמוק מהפצצות של ארה"ב ולהגיע באין מפריע לבסיסים אמריקניים ולתקוף אותם.

אל לנו להסתמך על הטכנולוגיה כפתרון קסם. יש לברר ולשאול מהן נקודות התורפה שלה ומה המענה אליהן, ואיזו שכבת הגנה נוספת יש לנו בשעת הצורך. מעדות של פעילי חמאס עולה כי ארגון הטרור העזתי למד את שיטות הפעולה של ישראל ופיתח מענה אל מול המכשול שהצבנו מולו, ולא מן הנמנע שילמד ויפתח גם תגובה מול המכשול שנבנה בציר פילדלפי.

2. מנגנון ישראלי-מצרי לא יוכל להוות תחליף לשליטה הישראלית

ניסיון העבר לא מאפשר להניח הנחות אופטימיות ביחס להבנות אמריקניות-ישראליות-מצריות לשמירת הביטחון סביב הציר. בלי שליטה ישראלית, נהיה סמוכים על חסדיהם של המצרים. מערכת השיקולים שלהם אינה זהה לשלנו. ראש השב"כ לאחר ההתנתקות, יובל דיסקין, אף התראיין ואמר אז ביחס לאזלת ידה של מצרים למניעת ההברחות ב-2006 כי "המצרים יודעים מי המבריחים ולא מטפלים בהם"³ וזאת למרות קבלת מודיעין בעניין זה מישראל. למצרים יש

אינטרסים משלה בתוך המרחב הערבי, ופעילותה בעבר נגד ההברחות ולמען מיטוט המנהרות במצרים בעיקר נבעה מהמאבק בדאע"ש ולא בחמאס.

באוקטובר 2005 ישראל התבקשה על ידי האמריקנים לחתום על הסכם שמסדיר את פתיחתם של מעברי הגבול מרצועת עזה. בתמורה לכך ניתנו לה הבטחות לסייע במאמצי הסיכול מול האיומים שייווצרו בגבול. שום דבר לא יצא מכך. אבו-מאזן ואנשיו נזרקו מעזה, ההבטחות לישראל נגוזו.

יתרה מכך, בקשותיה של ישראל לפתוח מחדש את ההבנות מול האמריקנים, כשנה בלבד (2006) מאז החתימה עליהן, לא מומשו. המשקיפים האירופים שהוצבו לאורך הגבול המצרי במעבר רפיח במסגרת ההבנות שגובשו בנושא מול ארה"ב נטשו את הזירה עם ניצחונו של חמאס בבחירות הפנים-פלסטיניות, ואחרי שהכוח עצמו חווה אלימות מצד הפלסטינים. בינואר 2009, בשלהי "עופרת יצוקה", חתמה ציפי לבני, שכיחנה אז כשרת החוץ של ישראל, על הסכם לפעילותו של מנגנון כזה. אותו הסכם עצר את ישראל מלהמשיך אז במלחמה עד להכרעת חמאס, אבל לא מנע אפילו הברחה אחת.

דוגמאות נוספות אפשר למצוא גם מזירות אחרות: כוח יוניפי"ל בצפון נמנע מנקיטת עמדה נחרצת נגד חזבאללה מחשש לפגיעה בכוחותיו כפעולת ענישה. דו"ח מזכ"ל האו"ם מ-2020, שבחן את יעילות הכוח בלבנון, קבע כי פעולות יוניפי"ל צומצמו מחשש לפגיעה בו, וכי בהיעדר שיתוף פעולה מצד צבא לבנון ומצד תושבי דרום לבנון שאינם רואים בכוח כלגיטימי, פעילות הכוח מוגבלת. הכוח, לדבריו, מתקשה לנוע בחופשיות ולפעול ביעילות. גם במקומות נוספים בעולם [2] כמו בוסניה, עיראק ואפגניסטן [2] כאשר הכוחות הבינלאומיים נתקלו בפעולות טרור נגדם הם נסוגו מהאזור. מתקפות על כוחות בינלאומיים הפכו לשיטת פעולה של פעילי הטרור שמטרתה להוציא את הכוחות מאזורי הסכסוך.

האפשרות שמנגנון זה יעמוד בציפיותיה של ישראל היא בעלת סבירות נמוכה יותר מההנחה שסוגיית ההברחות בציר זה תהפוך למוקד של מתיחות בין ישראל ומצרים, כפי שקרה עד היום ואף ממשיך לקרות. רק לאחרונה סירבה מצרים להפעיל את מעבר רפיח עד ליציאת הכוחות הישראליים מהציר, מכיוון שעל פי המצרים כל הכנסת סחורות לעזה במצב זה תתפרש כנרמול המצב שישראל שולטת ברצועת עזה. מדיניות זו של מצרים מזכירה את מדיניותה עוד מימי ההתנתקות. אז, בעקבות לחץ וביקורת פלסטינית רבה, הודיעה כי בניגוד לסיכומים קודמים לא תשלח יועצים מצרים לרצועה ולא תשתלב בתוכנית ההתנתקות של ישראל עד לאחר נסיגה מוחלטת מעזה ויציאת הכוחות הישראליים מציר פילדלפי ומעבר רפיח.

3. ראייה ארוכת טווח: התעצמות היא תהליך מתמשך שקל להתעלם ממנו

חמאס צבר במהלך השנים כלי נשק מתקדמים ותחמושת רבה, אימן את פעיליו ללוחמה ובנה תוכניות אופרטיביות ליום פקודה נגד ישראל. תהליכי ההתעצמות וההכנה שלו נעשו הרחק מאור

הזרקורים ובהיחבא, על פני פרקי זמן ארוכים, ולעיתים תוך הפעלת מערכי הונאה נגד ישראל (כמו למשל העובדה שכמעט לא התערב בלחימה נגד הג'יהאד האסלאמי במבצע "חגורה שחורה").

איטיות התהליך הציבה בפני ישראל עובדות בשטח, וכך גם כרסמה בעמדותיה של ישראל וב"קווים האדומים" שהציבה עקב מורכבות הטיפול בתהליך הזוחל לצד הסתגלות למציאות המתהווה. מצב זה, המכונה "תסמונת הצפרדע המתבשלת", לרוב מקצין עוד יותר כאשר מדובר באיום שאינו מהווה סכנה ברורה ומיידית אלא רק נתפס כגורם סיכון ארוך טווח.

ההשפעה של תהליך זה מחייבת כעת את ישראל להישיר מבט למציאות ולסגל לעצמה פתרונות שלא יהיו רק נקודתיים, אלא גם כאלה שיחזיקו מעמד לאורך זמן ויספקו מענה לתופעה מתמשכת. יתרה מכך, כל פתרון שישראל תציג צריך להיות בר-קיימא, ולשמר את כוחו לאורך זמן ולא לשחוק את יעילותו אל מול המהלכים שיבצע הצד השני.

4. השלכות מדיניות אפשריות לויתור השליטה הישראלית על ציר פילדלפי:

לויתור על השליטה הישראלית בציר פילדלפי עשויות להיות גם השלכות מדיניות מרחיקות לכת, שישראל נדרשת לשקול בתשומת לב. החלטה כזו עלולה להפוך לתקדים שינצלו גורמים אחרים כדי לבטל את הטיעון הישראלי שעליה לבסס את ביטחונה "בכוחות עצמה", וכי הם יכולים לעשות זאת במקומה.

אחת הדוגמאות האפשרויות לניצולו של תקדים כזה יכולה להיות במסגרת הסדר עתידי עם הפלסטינים: כאשר ישראל תדרוש לשמור על שליטתה על הגבול המזרחי בבקעה כדי להגן משם על יישובי גב ההר ולפעול נגד הברחות, עלולים גורמים אחרים ² ירדן, נציגי הפלסטינים ואפילו ארה"ב ³ לטעון כי הם יכולים לעשות זאת במקום ישראל, בדומה לתקדים פילדלפי. כך, נסיגה ישראלית מגבול עזה-מצרים יכולה לעקר מתוכן את העיקרון שעליו שמרה לאורך השנים, ולפיו היא לא תיסוג מהבקעה בכל מסגרת של הסכם עתידי.

יתרה מכך, תקדים הנסיגה עשוי לשחק לידי הרשות הפלסטינית כבר כעת, שכן היא יכולה לטעון כי ביכולתה להחזיק בידיה את השליטה הביטחונית בשטחי A ואפילו B ו-C, בדומה לנעשה בגבול הרצועה ובניגוד להסכמי אוסלו.

נסיגה של צה"ל מפילדלפי יכולה גם לבסס בקרב אויביה של ישראל גם את התפיסה שלפיה צבירת הישגים צבאיים יכולה בסופו של דבר, ואחרי לחץ מתמשך ⁴ כולל מהלכים שגורמים ללחץ ציבורי של החברה הישראלית על מנהיגיה ⁵ לגרום לישראל לסגת מאזורים גיאוגרפיים ולוותר על שטח שבו היא מחזיקה.

שליטה ישראלית בציר פילדלפי אכן מייצרת אתגרים מורכבים לישראל במישור המבצעי, בתחום המדיני ובהיבטים נוספים. כנגדם ראוי להציב את המחירים של אי-השליטה בציר זה. בעת הזו, יותר מבכל תקופה אחרת יש הצדקה גם למהלכים הנדסיים שיידרשו לשיפור ההגנה הנדרשת לכוחותינו.

השליטה הישראלית בציר פילדלפי היא אולי לא החלופה האידיאלית מנקודת מבטה של ישראל, אך היא תיקון מתבקש של חלק מתחלואי העבר, ויישום של העיקרון "נגן על עצמנו בכוחות עצמנו". היא גם מפקיעה נכס משמעותי ממי שביצע נגדנו את ההתקפה הנפשעת ב-7 אוקטובר, ומהווה צעד מהותי בשינוי המציאות העתידית ברצועת עזה.

ישראל אינה יכולה להסתמך על הערכות מקלות, כולל של הדרג הצבאי הבכיר, כי ביכולתו לעמוד בהשלכות של הנסיגה מציר פילדלפי. גם כאן ניסיון העבר מלמד שלמרות תמיכת הצבא בנסיגה מפילדלפי, המטכ"ל איחר לזהות איומים המתהווים על מדינת ישראל, וגם מתקשה לגבש תפיסה שתיתן מענה לאיומים אלה. באופן פרטני, טרם ההתנתקות המטכ"ל כשל לזהות את האיום המתמשך של המנהרות על צה"ל אחרי הנסיגה מעזה, וחשב שההתמודדות עימן תתייתר. הוא גם הסתמך יותר מדי על אמצעים טכנולוגיים כדי להידרש לתחום זה אם תחזיתו תתברר, וחשב כי ניתן לייצר תחליף לנוכחות ישראלית בציר.

חובתה הראשונה במעלה של מדינה היא להבטיח את קיומה, שלמותה וביטחונם של כלל אזרחיה. המחיר האסטרטגי שתידרש ישראל לשלם אם תיסוג מציר פילדלפי יטמון בחובו את הזרע להתעצמות מחודשת של חמאס בעזה, ועלול לגבות בעתיד את חייהם של ישראלים רבים.